

УДК 94(477.46) «17-20»

Л. М. Горенко, О. М. Луцан

**ІСТОРИКО-ДОКУМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЮРІЯ МАРИНОВСЬКОГО «ГУЛАКИ НА ПРАВОБЕРЕЖЖІ ДНІПРА:
РОДОВІД І ВЛАСНІСТЬ ПРАВОБЕРЕЖНИХ ГУЛАКІВ З АРТЕМА.
МАТЕРІАЛИ ДО БІОГРАФІЇ РОДУ»**

Розглянуто одну з останніх праць наукової спадщини відомого ученого історика-краєзнавця Юрія Мариновського «Гулаки на правобережжі Дніпра: родовід і власність правобережних Гулаків з Артема. Матеріали до біографії роду», яка увійшла до альманаху «Батьківщина – 2012». Метою статті є історіографічний аналіз цього дослідження. Пріоритетом для дослідника Ю. Мариновського стало використання всієї доступної документальної бази, щоб відтворити всю родовідну мозаїку. Він увів у науковий обіг низку архівних документів, надавши їм докладні коментарі та примітки. Учений докладно пояснив проблему складання і відтворення родовідного дерева. Ретельна праця над коментарями та примітками є визначальною рисою і основою науково-дослідницької діяльності Ю. Мариновського. Ця збірка має тематичний характер і є дослідженням про походження і початковий родовід правобережної гілки Гулаків, Гулаків-Артемівських, Артеменків. Мета і завдання досягалися одночасним застосуванням різних методів дослідження.

Ключові слова: *родовід, архів, Гулаки, документи, родовідне дерево, коментарі.*

Вивчення діяльності та наукової спадщини відомих учених-істориків становить один із пріоритетних напрямів історіографічних досліджень. Особливе значення має усвідомлення ролі і відповідальності вченого перед наукою. Авторки вважають, що актуальною проблемою сучасної історіографії є і дослідження творчого шляху та формування наукових пріоритетів Юрія Мариновського – видатного вченого історика-краєзнавця, журналіста.

Особа Юрія Мариновського є відомою не лише широкому загалу дослідників-краєзнавців історії Черкаського краю, а й вузькому колу істориків-релігієзнавців, археографів, архівістів, джерелознавців. Його основні надруковані праці: «Мотронинський Троїцький монастир» [1], «Документальні свідчення про останні роки монастирів на Черкащині: 20-ті роки» [2], «Православні монастирі на терені сучасної Черкаської області до 1917 року» [3], «Православні монастирі на терені сучасної Черкаської області після 1917 року» [4], «Гулаки на правобережжі Дніпра: родовід і власність правобережних Гулаків з Артема. Матеріали до біографії роду» [5] тощо.

Життя Юрія Мариновського, людини талановитої, надзвичайно працездатної і чесної, є відображенням суворої долі української інтелігенції. Народжена для інтелектуальної творчості, вона, проте, всі свої сили віддала за фізичне існування, так і не використавши багатьох своїх можливостей. Ю. Мариновський є інвалідом першої групи, оскільки отримав тяжку травму хребта під час навчання в Донецькому вищому військовому політичному училищі. У 1977 році заочно закінчив історичний факультет Полтавського педагогічного інституту, а в 1998 році став лауреатом обласної літературно-краєзнавчої премії імені М. Максимовича. Останні роки, на превелику жаль, він тяжко хворіє і більше не працює.

Надзвичайна роль Ю. Мариновського полягає в тому, що він увів у науковий обіг низку архівних документів, надавши їм докладні коментарі та примітки.

Метою статті є історіографічний аналіз одного з останніх досліджень вченого «Гулаки на правобережжі Дніпра: родовід і власність правобережних Гулаків з Артема. Матеріали до біографії роду», яке увійшло до альманаху «Батьківщина – 2012». Ця книга присвячена родоводу Гулаків – Гулаків-Артемівських, які мали своє родове гніздо на Черкащині м. Городище і с. Свинарка (нині с. Петропавлівка). Хронологічні рамки дослідження: 1722 р. – перша половина ХХ ст.

Варто зазначити, що більшість досліджень з цієї теми були присвячені окремим відомим представникам цього роду, в науковому обігу перебували одні й ті ж документи [6]. За словами дослідника, «подібна акцентуація ... негативно впливала й досі впливає на загальний стан вивчення цілих українських родів в сукупному обсязі виявлених матеріалів, коли явна зацікавленість досить невеличкою частиною джерел, знецінює значний пласт історичного знання, а значить ігнорується велика кількість матеріалів про начебто «нецікавих» осіб або цілих пересічних сімей» [5; 11]. Це породжує кон'юнктурний підхід до теми і односторонність дослідження.

Пріоритетом для дослідника Ю. Мариновського стало використання всієї доступної документальної бази, щоб відтворити всю родовідну мозаїку. Він не розділяв факти на значні й незначні. Зазначимо й те, що в цій науковій праці складено початковий родовід прізвищ тільки тих осіб, які проживали на зазначеній території, про тих, хто виїхав, автор дав коротку інформацію.

У першому розділі названої праці «Гулаки – знаний український рід» дослідник вказує, хто був засновником роду, проте документи ХVIII-ХХ ст. згадують прізвища гілки по-різному: Гулаки, Артемівські, Артемівські-Гулаки, Гулаки-Артемівські, Артеменки-Гулаки, Артеменки. Ю. Мариновський пояснює це тим, що розгалуження роду Гулаків відбулося через набуття «його представниками різного соціального і соціально-економічного статусу: помітним це сталося після входження ... регіонів Правобережної України до складу Російської імперії ... коли нагальним постало питання і про підтвердження як соціально-правового статусу будь-

якої особи – кріпака, міщанина, дворянина, так і на той час вже існуючих маєтностей інших власників» [5; 19]. У 1796 р. Катерина II видала указ, за яким дворяни Правобережжя України повинні подати свої родовідні книги в намісницькі правління, інакше вони позбавлялися всіх переваг панівного стану [5; 270]. Дослідник також наводить декілька прикладів конфліктних ситуацій щодо доказів про дворянство осіб і цілих родів [5; 270]. Далі автор вищеназваної розвідки ретельно розглядає юридично-правове закріплення у дворянстві на початку XIX ст. гілки Гулаків, які проживали у м. Городище та с. Свинарка. Процесу перешкоджали протести графів Браницьких, тому відповідні процеси та апеляції щодо визнання частини Артеменків-Гулаків дворянами тривали аж до початку 40-х рр. XIX ст. [5; 21-22].

Про кропітку роботу історика Ю. Мариновського по виявленню і подальшій обробці документів, що стосуються дворянства правобережних Гулаків, свідчать представлені у праці три групи наявних документів з докладним аналізом кожної з них. Дослідник робить висновок, що цей аналіз не може бути однозначним, оскільки все залежить від того, «якими аргументами користувалися чиновники ... вищих законодавчих, виконавчих і судових відомств Російської імперії ... і яка мотивація була при визнанні дворянства тільки однієї частини правобережних Гулаків з Артема» [5; 26]. Далі автор зазначеної праці посилається на виявлені і представлені в роботі оригінальні документи (засвідчені у судах їх копії) (№ 13, 15, 16) [5; 216, 220, 222], що є базисними в дослідженні загального родоводу правобережних Гулаків з Артема. Це дало можливість досліднику скласти первинний родовід правобережних Гулаків з Артема [5; 27].

Цікавою особливістю і, на наш погляд, здобутком автора було залучення так званого табличного методу, «де повністю і безперервно, звісно при інформаційній нагоді, із таблиці в таблицю подаються детальні відомості про наявних членів сім'ї та їх подальший сімейний стан і соціальний статус впродовж усього часу до визначеної хронологічної межі» [5; 14]. Автор навмисно відмовився від складання типового генеалогічного дерева та інших знаних подібних форм і схем, оскільки це, на його думку, ускладнювало подану деталізацію родоводу. Таких таблиць дослідник Ю. Мариновський створив 324, кожна з яких має посилання на місцеву православну парафію [5; 27-178]. Окремо автор склав таблицю (№ 323), яка акумулює виявлені відомості про тих осіб, яких дослідник, за браком документальних джерел, не зміг поєднати з їх прямими родичами [5; 176-178].

Перший розділ розвідки містить певні матеріали про власність роду правобережних Гулаків. Історик Ю. Мариновському вдалося згідно з наявними документами встановити, де і коли рід Гулаків отримав першу власність [5; 179]. Автор виявив архівні матеріали про різні оренди і нерухомості Гулаків у м. Черкаси у другій половині XIX ст. [5; 179] і в м. Городище та с. Свинарка [5; 180-181], по окремих роках та конкретних представниках роду він представив досить докладну інформацію, що дало

можливість зробити висновок, що після відміни кріпосного права у 1861 р. більшість сімей Гулаків і Артеменків в м. Городище і с. Свинарка стали власниками земельної нерухомості. За радянської доби чимало з них записані як хлібороби-хазяїни та одноосібники. Були також і бідні сім'ї [5; 192-193].

Авторки звертають увагу на цікавий підрозділ дослідження Ю. Мариновського під назвою «Деякі думки з приводу досліджуваної теми». Автор представив 11 пунктів, в яких, посилаючись на конкретні документи, робить припущення та висновки стосовно різних аспектів родоводу правобережних Гулаків [5; 194-198]. Так, у 3-му пункті про утворення прізвищ дослідник вказує, що хутір Артемовський під м. Городище утворений від імені його власника Артема Гулака, а прізвище Гулак-Артемовський «має виключно місцеве і не яке інше походження, і його розповсюдження по світу почалося саме з містечка Городище на Черкащині» [5; 194-195].

Стосовно соціального та соціально-економічного статусу родових колін історик Ю. Мариновський дослідив, що Артеменки були залежними поміщицькими селянами, а Гулаки та Артемовські (Гулаки-Артемовські) – незалежними громадянами. «Документи фіксують поділ родових колін з Артема Гулака на кріпаків-селян, селян-власників, селян, міщан, священо- і церковнослужителів, дворян» [5; 195].

Ю. Мариновський докладно пояснив проблему складання і відтворення родовідного дерева. Він вказав, що наразі неможливо це зробити, оскільки збереглися не всі метричні церковні книги, ревізькі казки та інший документальний комплекс, документи про переїзд цілих родин на постійне чи тимчасове проживання, одруження, рекрутські набори тощо. Проте автор відтворив реальну і об'єктивну картину генезису роду правобережних Гулаків з Артема по чоловічій лінії [5; 195-196]. Відкриті питання лишилися, особливо, що стосується родовідних зв'язків у ХХ-ХХІ ст., а також виявлення представників роду, що проживали в інших країнах. Важливим є те, що дослідник Ю. Мариновський встановив, що засновник «городищинської» гілки роду Артем Іванович Гулак свою приналежність до дворян офіційно отримав від кривних родичів дворян Гулаків з Лівобережжя – Золотонощини, проте автор не знайшов документів про закріплення за нащадками Артема Гулака родового герба [5; 196]. Історик вбачає проблему з ідентифікації кожного з сьогоденних Гулаків на всьому світовому просторі: від якої родової гілки вони вважаються, хоча й документально підтверджено, що обидві гілки мають спільного предка Івана Гулака, генерального обозного Війська Запорізького 1669–1673 рр. (автор припускає за непрямою аргументацією, що Іван Гулак – уродженець м. Черкаси) [5, 194, 200, 201, 202, 203].

Цікавим є пункт «Про близнюків». Дослідник спостерігав, що в усіх родових колінах документами фіксуються неодноразові появи близнюків. Така генетична закономірність була в 11 сім'ях по чоловічій лінії, а в п'яти з них – народжували по дві пари близнюків [5; 198].

В останньому 11-му пункті підрозділу автор на основі представлених оригінальних документів зробив ряд висновків щодо окремих родових колін, чітко вказуючи територію їх проживання, час припинення свого існування, або, навпаки, хто й досі з нащадків на цій території проживає [5; 198].

2, 3 і 4 розділи цієї історико-краєзнавчої генеалогічної розвідки про рід Гулаків містять 37 документів, датованих 1669–1935 рр. До кожного з них автор зробив докладні коментарі та примітки. Для написання цієї праці Ю. Мариновський опрацював документи і цілі фонди Державних архівів Київської, Полтавської, Черкаської, Чернігівської областей, Російських державних історичного архіву в Санкт-Петербурзі та архіву Військово-Морського флоту, Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України (м. Київ), Центрального державного історичного архіву України в м. Київ, Черкаської обласної наукової бібліотеки імені Тараса Шевченка [5; 4].

Значну увагу автор приділив коментарям і приміткам, що становлять 5-й розділ. Треба зазначити, що саме ретельна праця над коментарями та примітками є визначальною рисою і основою науково-дослідницької діяльності Ю. Мариновського. Для нього важливим є тільки історична правда. Кожний документ він ретельно аналізує, звіряє з фактами інших документів. Дослідник Ю. Мариновський ніколи не вдавався до підміни понять, фактів, якщо не знаходив матеріали для заповнення «білої плями», він про це чесно говорив.

В подальших розділах дослідження представлені реєстр родових таблиць, використані джерела, умовне скорочення назв релігійних установ, таблиця імен, що згадуються, топоніми м. Городище, ілюстрації.

Отже, подана історико-краєзнавча генеалогічна розвідка про рід правобережних Гулаків з Артема, як і попередній збірник документів з історії Черкащини «Черкаська минувшина 2001» [7], є концептуально автентичною з додержанням хронологічного принципу подання матеріалів, тобто вводить у науковий обіг нові відомості з історії Черкащини з докладним їх коментуванням. Ця збірка має тематичний характер і є дослідженням про походження і початковий родовід правобережної гілки Гулаків. Гулаків-Артемівських, Артеменків. Ю. Мариновський робить чіткі висновки щодо встановлення родоначальника всього роду Гулаків, і хто заснував рід Гулаків на Правобережжі. Дослідник з'ясував сенс і мотиви перебування Артема Івановича Гулака (засновник роду Гулаків на Правобережжі) на цій території на початку XVIII ст. Автор розібрався в проблемі утворення прізвищ, впливі Коліївщини на трагічні події в сім'ях нащадків Артема Гулака.

У питанні складання родового дерева Ю. Мариновський зміг просунути лише у відтворенні первинного родоводу.

На думку автора, це дослідження є попереднім, «і воно не є остаточним закриттям досить цікавого тематичного напрямку, а, навпаки, – ставить багато питань, відповіді на які розширять коло цих родових спільнот (хронологічно і

територіально, з додаванням гілок по чоловічій і, особливо, жіночій лініях) з виявленням нових архівних документів і введенням їх до наукового обігу. Автор не ставив за мету дослідити повні і вичерпні родоводи усіх правобережних Гулаків ... це сотні і сотні близьких і далеких кривних родичів, як по чоловічій, так і жіночій лініях, що проживали з XVIII по XX ст. більше ніж в двадцяти населених пунктах на терені теперішньої Черкаської області» [5; 13].

Список використаних джерел

1. Мариновський Ю. Ю. Мотронинський Троїцький монастир. – Черкаси, 1990. – 104 с.
2. Мариновський Ю. Ю. Документальні свідчення про останні роки монастирів на Черкащині: 20-ті роки // Український археографічний щорічник. – К.: Наукова думка, 1993. – Нова серія, вип. 2. – Т. 5. – С. 68–91.
3. Мариновський Ю. Ю. Черкаська минувшина. – Книга 1. Православні монастирі на терені сучасної Черкаської області до 1917 року. – Черкаси, 1997. – 208 с.
4. Мариновський Ю. Ю. Черкаська минувшина. – Книга 2. Православні монастирі на терені сучасної Черкаської області після 1917 року. – Черкаси, 2002. – 480 с.
5. Мариновський Ю. Ю. Гулаки на правобережжі Дніпра: родовід і власність правобережних Гулаків з Артема. Матеріали до біографії роду // Батьківщина – 2012. Альманах. – Черкаси: Вертикаль, 2014. – 512 с.
6. Кауфман Л. Семен Гулак-Артемівський. – К., 1973 – 40 с.; Багалеї Д. И. Очерки из русской истории. Петр Петрович Гулак-Артемовский // Статті по історії просвещения. – Харків, 1911. – С. 359–395; Коваль Г. Ф. Я. П. Гулак-Артемівський – засновник музею на могилі Т. Г. Шевченка // Радянське літературознавство. – К., 1970. – № 3. – С. 49–51; Мариновський Ю. Ю. Деякі матеріали про родовід Аксентія Петровича Гулака // Вісник Черкаського університету. Серія Філологічні науки. – № 19. – Черкаси, 2013. – С. 114–123.
7. Мариновський Ю. Ю. Черкаська минувшина 2001. Документи і матеріали з історії Черкащини: альманах. – Черкаси, 2001. – 216 с.

References

1. Marynovskiy Yu. Yu. Motronynskiy Troitskiy monastyr. – Cherkasy, 1990. – 104 s.
2. Marynovskiy Yu. Yu. Dokumentalni svidchennia pro ostanni roky monastyriv na Cherkashchyni: 20-ti roky // Ukrainskiy arkheografichnyi shchorichnyk. – K.: Naukova dumka, 1993. – Nova seriia, vyp. 2. – T. 5. – S. 68–91.
3. Marynovskiy Yu. Yu. Cherkaska mynuvshyna. – Knyha 1. Pravoslavni monastyri na tereni suchasnoi Cherkaskoi oblasti do 1917 roku. – Cherkasy, 1997. – 208 s.
4. Marynovskiy Yu. Yu. Cherkaska mynuvshyna. – Knyha 2. Pravoslavni monastyri na tereni suchasnoi Cherkaskoi oblasti pislia 1917 roku. – Cherkasy, 2002. – 480 s.
5. Marynovskiy Yu. Yu. Hulaky na pravoberezhzhi Dnipra: rodovid i vlasnist pravoberezhnykh Hulakiv z Artema. Materialy do biohrafii rodu // Batkivshchyna – 2012. Almanakh. – Cherkasy: Vertykal, 2014. – 512 s.
6. Kaufman L. Semen Hulak-Artemovskiy. – K., 1973 – 40 s.; Bagalei D. I. Ocherki iz russkoj istorii. Petr Petrovich Gulak-Artemovskij // Statti po istorii prosvesheniya. –

Kharkov, 1911. – S. 359–395; Koval H. F. Ya. P. Hulak-Artemovskiyi – zasnovnyk muzeiu na mohyli T. H. Shevchenko //Radianske literaturoznavstvo. – K., 1970. – № 3. – S. 49–51; Marynovskiy Yu. Yu. Deiaki materialy pro rodovid Anksentia Petrovycha Hulaka // Visnyk Cherkaskoho universytetu. Seriya Filolohichni nauky. – № 19. – Cherkasy, 2013. – S. 114–123.

7. Marynovskiy Yu. Iu Cherkaska mynuvshyna 2001. Dokumenty i materialy z istorii Cherkashchyny: almanakh. – Cherkasy, 2001. – 216 s.

L. M. Horenko, O. M. Lutsan

Historical-documentary research of Yuriy Marynovsky «Gulaks on the right bank of Dnipro: the genealogy and property of the right-bank Gulaks from Artem. Materials to the biography of the family»

One of the latest works of scientific heritage of the famous scientist-historian and local historian Yuriy Marinovsky, “Gulaks on the right bank of the Dnipro: the genealogy and property of the right-bank Gulaks from Artem. Materials to the biography of the family”, which was included in the almanacs “Homeland – 2012”, is considered. The purpose of the article consists in historiographic analysis of this study. The use of the entire available documentary base to reproduce the entire genealogy mosaic has become the priority for the researcher. He introduced a number of archival documents into scientific circulation, providing them with detailed comments and notes. The scientist explained in detail the problem of compiling and reproducing the family tree. Careful work on comments and notes is the defining feature and basis of Marinovsky’s research activities. This collection is thematic in nature and is a study on the origin and initial genealogy of the right-bank branch of Gulaks, Gulak-Artemovskys. The goal and objectives have been achieved using various research methods.

Keywords: genealogy, archive, Gulaks, documents, genealogy tree, comments.

Л. М. Горенко, Е. Н. Луцан

Историко-документальное исследование Юрия Мариновского «Гулаки на правобережье Днепра: родословная и собственность правобережных Гулаков из Артема. Материалы к биографии рода»

Рассмотрена одна из последних работ научного наследия известного ученого историка-краеведа Юрия Мариновского «Гулаки на правобережье Днепра: родословная и собственность правобережных Гулаков из Артема. Материалы к биографии рода», которая вошла в альманах «Родина – 2012». Целью статьи является историографический анализ данного исследования. Приоритетом для исследователя Ю. Мариновского стало использование всей доступной документальной базы для воспроизведения всей родословной мозаики. Он ввел в научный оборот целый ряд архивных документов, предоставив к ним подробные комментарии и примечания. Ученый подробно

объяснил проблему составления и воспроизведения родословного дерева. Тщательная работа над комментариями и примечаниями является определяющей чертой и основой научно-исследовательской деятельности Ю. Мариновского. Этот сборник носит тематический характер и является исследованием о происхождении и начальной родословной правобережной ветви Гулаков, Гулаков-Артемовских, Артеменко. Цель и задачи достигались с использованием различных методов исследования.

Ключевые слова: родословная, архив, Гулаки, документы, родословное дерево, комментарии.